

ادامه از صفحه قبل

۵۰. موضوع بحث ما در این مقال، صورتی است که هلال با چشم غیرمسلح به هیچ‌وجه قابل رؤیت نباشد هرچند هیچ مانعی مانند ابر و بخار وجود نداشته باشد. بنابراین اگر هلال به حدی برسد که لو لالمانع، با چشم عادی رؤیت شود، ولی بر اثر مانع فقط با تلسکوپ قابل رؤیت باشد، در اینجا مسلماً رؤیت با تلسکوپ معتبر است. در این فرض حتی اگر با تلسکوپ هم قابل رؤیت نباشد، ولی محاسبات علمی نشان دهد که ماه با چشم غیرمسلح رؤیت‌پذیر و قابل رؤیت است، همین کافی و معتبر است و با آن حلول ماه نو ثابت می‌شود؛ چه‌بسا برخی از کسانی که رؤیت با تلسکوپ را معتبر می‌دانند مقصودشان همین صورت باشد.

۶۰. با توجه به آنچه گذشت، مشخص شد که اول ماه قمری وقتی است که ماه پس از خروج از محاق، در مدار خود به درجه‌ای برسد که با چشم غیرمسلح قابل رؤیت باشد و این درجه و به عبارت

دیگر قابلیتِ الرویة با امکان الرویة با چشم غیرمسلح موضوع حکم است و شارع مقدس وصول قمر به این درجه را نشانه آغاز ماه قمری دانسته است. این نکته‌ای است که بسیاری از جمله مرحوم آیت‌الله خویی به آن تصریح کرده‌اند.

۷۰. بنا بر آنچه گذشت، مسلماً شارع مقدس که حلول ماه را منوط به رؤیت کرده، در مقام تحدید است؛ یعنی از رؤیت به عنوان ابزاری برای رسیدن قمر به حد خاصی استفاده کرده است و گرنه رؤیت موضوعیتی ندارد؛ درست مانند رؤیت دیوارهای شهر در حد ترخص که به‌هیچ روی موضوعیت ندارد و برای سنجش مقدار خاصی از مسافت از آن استفاده شده است.

۸۰. با این مقدمات روشن شد که روایات رؤیت هلال از روایات دسته دوم، آغاز این مقاله محسوب می‌شوند و همان‌طور که در آن موارد از جمله تشخیص حد ترخص، استفاده از ابزاری مثل دوربین و تلسکوپ به‌هیچ‌وجه معتبر نیست، در رؤیت هلال نیز چنین است؛ چون از این جهت یعنی به لحاظ در مقام تحدید بودن هیچ فرقی بین آن‌ها نیست.

۹۰. چنان‌که گذشت، از بررسی مجموع موارد مذکور، این مناط کلی به دست می‌آید که اگر استفاده از یک حس مانند رؤیت، سمع جنبه ابزاری داشته باشد، تحولات فناوری و توسعه در آن به عنوان ابزار و طریق شرعی پذیرفته نیست و استفاده از این ابزار، با "در مقام تحدید بودن" سازگاری ندارد و چون رؤیت هلال نیز راهی برای علم به رؤیت پذیری هلال است و خود موضوعیتی ندارد، بنابراین رؤیت با چشم مسلح معتبر نیست و نمی‌تواند دلیل شروع ماه قمری باشد.

۱۰۰. عمده دلیل عدم اعتبار رؤیت هلال با چشم مسلح همین است که گذشت. برای توضیح بیشتر و تقریب به ذهن به عنوان تمثیل می‌گوییم: برای ثبوت اول ماه، رؤیت هلال و برای تشخیص حد ترخص، رؤیت دیوارهای شهر معیار است و واقع امر در هر دو مورد خالی از این چهار فرض نیست:

– فقط رؤیت با چشم غیرمسلح موضوع حکم و معتبر است (و هو المطلوب والمختار)؛

– هم رؤیت با چشم غیرمسلح موضوع حکم و معتبر است هم با چشم مسلح؛

– فقط رؤیت با چشم مسلح موضوع حکم و معتبر است.

– تا قبل از اختراع و ساختن دوربین و تلسکوپ موضوع حکم و معتبر فقط رؤیت با چشم غیرمسلح و پس از آن تنها رؤیت با چشم مسلح است.

روشن است که فرض مقبول فقط صورت اول است و فرض‌های بعدی ممنوع است؛ زیرا:

فرض دوم لازمه‌اش آن است که حد ترخص، هم مثلاً یک فرسخ باشد و هم سه فرسخ. و نیز بسیاری از ماه‌ها هم مثلاً روز شنبه اول ماه باشد چون روز جمعه فقط با تلسکوپ قابل رؤیت است و هم روز یک‌شنبه چون فقط روز شنبه با چشم غیرمسلح قابل رؤیت است؛ به عبارت دیگر لازمه‌اش آن است که در طول بیش از هزار سال که از ابزار برای رؤیت استفاده نمی‌شد، در تمام موارد مشابه روز یک‌شنبه مثلاً و پس از استفاده از ابزار در عین همان فرض روز شنبه اول ماه باشد.

بدیهی است که لازمه این فرض لغویت تحدید مذکور و مستلزم تنافی است چون مستلزم آن است که هم حد ترخص یک فرسخ باشد هم سه فرسخ و هم اول ماه وقتی است که مثلاً ۱۸ ساعت از خروج قمر از محاق گذشته باشد.

فرض سوم هم که بدیهی البطلان است؛ زیرا لازمه‌اش آن است که شارع مقدس چیزی را ملاک و معیار قرار داده است که تا بیش از هزار سال از دسترس مکلفین خارج بوده است و با جعل چنین معیاری مردم در بسیاری از ماه‌ها برخلاف واقع عمل کرده‌اند آن هم بر اثر فعل شارع!

فرض چهارم نیز، همان تالی فاسد فرض دوم را دارد که احدی به آن ملتزم نمی‌شود.

بنابراین با توجه به اینکه شارع مقدس معیاری را برای حلول ماه برای مردم قرار داده که از همان آغاز در دسترس مردم بوده است، برخلاف محاسبات

حرکات خورشید که فقط اهل فن از آن مطلع بوده‌اند و این نکته از آیه شریفه یَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ وگفتار مفسران در ذیل آن استفاده می‌شود، باید جازم شد که همان رؤیتی که در زمان شارع مقدس برای مردم قابل دستیابی بوده، معتبر و موضوع حکم است، آن‌هم نه به دلیل انصراف رؤیت به رؤیت متعارف آن زمان و نه تبادر آن نوع رؤیت به ذهن که برخی از فقیهان به آن تمسک کرده‌اند؛ زیرا در روایات دسته اول هم طبق این مبنا باید به آن قائل شد با اینکه اساساً قابل التزام نیست بلکه به دلیلی که گذشت یعنی در مقام تحدید بودن روایات رؤیت هلال و موضوعیت نداشتن آن برخلاف روایات دسته اول.

عمده دلیل ما بر عدم اعتبار رؤیت با چشم مسلح همین است ولی می‌توان مؤیدات و شواهدی نیز بر آن افزود که هر چند دلیل مستقل محسوب نمی‌شود، اما برای تثبیت مدعا یا ایجاد شک در اعتبار چشم مسلح مؤثرند:

الف) لازمه معتبر بودن رؤیت با چشم مسلح آن است که شارع مقدس بیش از هزار سال مردم را به اشتباه افکنده باشد که البته قابل التزام نیست؛ یعنی در بسیاری از ماه‌های سال در واقع شارع حدی را ملاک شروع ماه قرار داده است که این حد تا پس از بیش از هزار سال قابل دسترسی نبوده است و مردم یک روز پس از آن را اول ماه می‌دانسته‌اند و عید فطر و شب قدر و عرفه و عید قربان را به خلاف واقع یک روز دیرتر می‌دانسته‌اند آن‌هم نه بر اثر تقصیر مکلفین، بلکه بر اثر فعل و جعل شارع و اگر رؤیت با تلسکوپ‌های قوی غول‌پیکر ۸۵۰ تنی معیار باشد، هنوز هم در اختیار مسلمانان نیست.

به عبارت دیگر تکلیف شارع بر مخاطبان و یا مکلفان باید قابل عمل باشد؛ بنابراین اگر رؤیت با چشم مسلح معیار باشد، بدین معناست که شارع مقدس دستوری داده که در بسیاری از ماه‌ها تا قرن‌ها برای مکلفین قابل عمل نبوده است؛ زیرا اگر ملاک رؤیت با چشم مسلح باشد، مثلاً روز شنبه عید فطر بوده است درحالی‌که مسلمانان طبق رؤیت بدون ابزار روز یکشنبه را عید گرفته‌اند و تکلیف واقعی شارع مبنی بر شنبه بودن عید فطر برای آنان قابل عمل نبوده است و معقول نیست شارع دستوری بدهد که برای مکلفان مثلاً تا ده قرن عملی نباشد.

ب) شارع رؤیت هلال را موضوع حکم قرار داده است و اطلاق هلال بر هلال واقعی غیرقابل رؤیت با چشم غیرمسلح یعنی غیرقابل رؤیت در عصر شارع، استعمال لفظ در غیر معنای آن است؛ زیرا هلال مشتق از هل است به معنی بدا و ظهر یا به معنی صرخ، و چون مردم هنگام رؤیت آن صدای خود را به فریاد و تکبیر بلند می‌کردند به آن هلال گفته‌اند و از همین باب است اسهل الصبی؛ یعنی هنگام ولادت، کودک گریه و سر و صدا کرد.

ج) قول به اعتبار رؤیت هلال با چشم مسلح با مشکل بزرگ‌تری مواجه است و آن اینکه قدرت دوربین‌ها و تلسکوپ‌ها یکسان نیست. آیا معیار مثلاً تلسکوپ‌های موجود در ایران است یا مطلق تلسکوپ مراد است هر چند بسیار پرقدرت و پیشرفته باشد مانند هابل و هبل در آمریکا؟ به عقیده کارشناسان چه بسا هلال با تلسکوپ‌های معمولی موجود در ایران قابل رؤیت نباشد اما در همان حال با تلسکوپ هیل قابل رؤیت است و ممکن است در آینده تلسکوپ قوی‌تری نیز ساخته شود. در این صورت در برخی مواقع و در برخی از آفاق اگر رؤیت با هیل را معتبر بدانیم، ماه یک روز زودتر ثابت می‌شود و اگر فقط رؤیت با تلسکوپ‌های معمولی معتبر باشد نه، خود همین ضابطه‌مند نبودن و به‌هم‌ریختگی معیار که قطعاً مخالف در مقام تحدید بودن شارع است، یکی از شواهد ضعف این قول است.

• **چند نکته**

۱۰. بر فرض که این ادله مدعی‌ای ما را به‌طور قطع ثابت نکند، لااقل در اعتبار رؤیت با چشم مسلح تشکیک ایجاد می‌کند و حداقل شک می‌کنیم آیا رؤیت با چشم مسلح معتبر است یا نه و با شک در اعتبار، به عدم اعتبار حکم می‌کنیم. نیز در روایات وارد شده است که یوم الشک آخر ماه مبارک را روزه بگیرید، ماه را سی روز کامل کنید.

۲۰. در صورتی که از ادله چیزی استفاده نشود و اعتبار رؤیت با چشم مسلح مشکوک باشد، استصحاب موضوعی بقای ماه و استصحاب حکمی وجوب صوم جاری است.

۳۰. عدم اعتبار رؤیت هلال با چشم مسلح به معنای عدم استفاده از پیشرفت‌های علمی و بی‌تأثیر بودن و استفاده نکردن از ابزار و فناوری جدید در رؤیت هلال نیست، بلکه این ابزار کارایی‌های بسیاری در این مسئله دارند که چون در باب سوم همین مقدمه، اعتبار قول هیوی در رؤیت هلال و در جلد دوم و چهارم رؤیت هلال موارد کارآیی آن‌ها را آورده‌ام، از ذکر آن‌ها در اینجا چشم می‌پوشم.

۴۰. اختلاف در مساله رؤیت هلال با چشم مسلح اختصاصی به مسلک مشهور فقها یعنی لزوم اشتراک و اتحاد آفاق ندارد بلکه بر مبنای مرحوم آیت‌الله خویی و عده‌ای دیگر نیز مبتنی بر عدم لزوم اتحاد آفاق ساری و جاری است.

۵۰. بحث رؤیت هلال با چشم مسلح از مسائل مستحدثه است و در فقه سابقه چندانی ندارد. از این رو، پاره‌ای از استدلال‌ها در این‌باره چندان قوی نیست. مثلاً برخی از طرفداران اعتبار رؤیت هلال با چشم مسلح به همین دلیل اکتفا می‌کنند که رؤیت در روایات مطلق است و شامل رؤیت با چشم مسلح هم می‌شود! اگر اشکال شود که رؤیت و سمع در روایات، تعیین حد ترخص و روایات قطع تلبیه هم مطلق است، چرا آنجا را با چشم مسلح معتبر نمی‌دانید، در پاسخ در می‌مانند. همچنین مخالفان اعتبار رؤیت با چشم مسلح هم به این دلیل اکتفا کرده‌اند که رؤیت منصرف به رؤیت متعارف در زمان شارع است. ولی دلیلی برای انصراف ذکر نکرده‌اند که می‌توان به آن اشکال کرد که چرا در روایات دسته اول مانند نظر به نامحرم قائل به انصراف نمی‌شوید؟

۶۰. قول مشهور فقیهان عصر ما عدم اعتبار رؤیت با چشم مسلح است که از جمله این فقیهان، حضرات آیات امام خمینی، خویی، شهید سید محمدباقر صدر و شهید سید محمد صدر ^{رحمته‌م} هستند.

آیت‌الله خویی ^{رحمته‌م} می‌گویند:

لا عبرة بالرؤية بالعين المسلحة... نعم لا بأس بتعيين المحل بها ثم النظر بالعين المجردة، فإذا كان قابلاً للرؤية و لو بالاستعانة من تلك الآلات في تحقيق المقدمات، ففی وثبت به الهلال كما هو واضح.

حضرت امام خمینی ^{رحمته‌م} نیز می‌نویسند:

لا اعتبار برؤية الهلال بالآلات المستحدثة، فلو رأى ببعض الآلات المكبرة او المقربة نحو التلسكوب مثلاً و لم يكن الهلال قابلاً للرؤية بلا آلة، لم يحكم بأول الشهر، فالميزان هو الرؤية بالبصر من دون آلة مقربة او مكبرة. نعم لو رأى بالآلة و علم محله ثم رأى بالبصر بلا آلة، يحكم بأول الشهر.

۷۰. ممکن است مراد برخی از کسانی که رؤیت با چشم مسلح را معتبر می‌دانند در صورتی باشد که قمر در مدار خود به درجه‌ای رسیده باشد که با چشم غیرمسلح قابل رؤیت است، ولی بر اثر موانعی مثل بخار و ابر فقط با تلسکوپ دیده می‌شود نه با چشم عادی. بنابراین آن‌ها با کسانی که رؤیت با ابزار را معتبر نمی‌دانند اختلافی نخواهند داشت؛ زیرا در این صورت حتی اگر با تلسکوپ هم رؤیت نشود ولی محاسبات قطعی فلکی، رؤیت‌پذیر بودن آن را اثبات کند کافی است.

۸۰. شاید برخی بپندارند که معتبر دانستن رؤیت هلال با چشم مسلح، سبب تسهیل در اثبات رؤیت هلال و مانع بروز اختلاف می‌شود، در حالی که ابداً چنین نیست زیرا به عقیده کارشناسان، رؤیت با استفاده از ابزار یا بدون بهره‌مندی از آن، همواره یک نتیجه مشترک هم دارد و آن این است که در هر دو مورد مشکل هلال‌های بحرانی همچنان پابرجاست با این تفاوت

که هلال‌های بحرانی با چشم مسلح، کم‌سن‌تر و با چشم غیرمسلح، مسن‌تر هستند. مفهوم این مطلب آن است که دیده شدن یا نشدن هلال‌های بحرانی همچنان موجب اختلاف خواهد شد....

• **منبع:**

رؤیت هلال، ج ۱، رضا مختاری و... باب چهارم: چشم مسلح و رؤیت هلال. صص ۹۵–۱۱۲

متمرکز است و در استانی که گروه‌های مختلف، استهلال می‌کنند، گزارش‌ها را به رابط ستاد استهلال در استان می‌فرستند و آن شخص همه را به دفتر ستاد استهلال در تهران ارسال می‌کند. نوع دیگر اینکه وقتی مردم خودشان هلال را می‌بینند، با ستاد استهلال تماس می‌گیرند و گزارش استهلال را می‌دهند. این مورد بیشتر صورت می‌گیرد؛ اما کار مهمی که ما در این‌باره انجام می‌دهیم، با افرادی که گزارش رؤیت را ارسال می‌کنند، صحبت می‌کنیم و سؤالات فنی می‌پرسیم. مثلاً افرادی که هلال را دیدند، چند نفر بودند و هلال را چه مدتی دیدند، یا مطمئن هستند که هلال را دیده‌اند یا نه؛ چون هیجانات بالاست و همه دنبال دیدن هلال باریک ماه هستند و ممکن است، گاهی چیزی به چشم بیاید که رؤیت واقعی نباشد.

گزارش‌ها به‌همین شکل ثبت و خدمت رهبر معظم انقلاب ارائه می‌شود؛ یعنی رئیس ستاد استهلال همه گزارش‌های جمع‌بندی‌شده را خدمت ایشان می‌برد و اگر برایشان اطمینان حاصل شد که این مقدار به‌لحاظ شرعی کفایت و اطمینان‌آور است، به صداوسیما اعلام می‌شود که نتیجه را اطلاع‌رسانی کند.

• **در طول این سال‌ها، رهبر انقلاب چه دلالت‌ها، راهنمایی‌ها و ارشاداتی در جهت بهبود فرآیند استهلال ماه‌داشتند؟**

• رهبر انقلاب همیشه سعی‌شان بر این بوده که گزارش‌های ما با دقت ثبت شود؛ حتی بعضی از گزارش‌ها را فرمودند که بیشتر روی شان کار شود؛ خصوصاً در جاهایی که گزارش‌ها کم بوده است؛ معمولاً هم وقتی کارشناسان در رؤیت هلال ماه تردیدی نداشتند، ایشان گزارش را می‌پذیرفتند.

تعداد گروه‌ها از این هم بیشتر بود؛ ولی ستاد تصمیم گرفت، از گروه‌هایی که سوابق و تجربه‌های بهتر و بیشتری دارند، استفاده کند؛ چون بعضی مواقع تا دوست گروه هم اقدام می‌کردند. داشتن صد گروه که با کیفیت خوب، کفایت می‌کند؛ چون با پراکندگی که در کشور دارند، شانس رؤیت بالای می‌رود. قاعده هم این است که در همه ماه‌ها استهلال انجام می‌گیرد و شاید بعضی از مردم ندانند که این کار انجام می‌شود؛ چون خبر استهلال فقط در ماه رمضان و شَوّال گفته می‌شود و مردم فکر می‌کنند که فقط در این دو ماه این کار انجام می‌گیرد؛ درحالی‌که برای همه ماه‌های قمری استهلال انجام می‌گیرد. نتایج آن هم در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر رهبر انقلاب در بخش مباحث شرعی و استهلال می‌آید. در بعضی مواقع هم، همان شبی که استهلال انجام می‌شود، گزارشش روی سایت قرار می‌گیرد. گزارش‌ها هم برای همه ماه‌ها کاملاً قابل دسترسی است؛ ولی ماه رمضان و شَوّال به‌لحاظ واجب بودن روزه در ماه رمضان و حرام بودن روزه در عید فطر، حساسیت بیشتری دارند و مردم هم پیگیر آن هستند.

• **فرآیند و ترکیب گروه‌های ستاد استهلال به چه صورت است؟ افراد به احکام شرعی و مباحث نجومی تسلّط دارند، یا صرفاً رؤیت انجام و جمع‌بندی می‌شود؟**

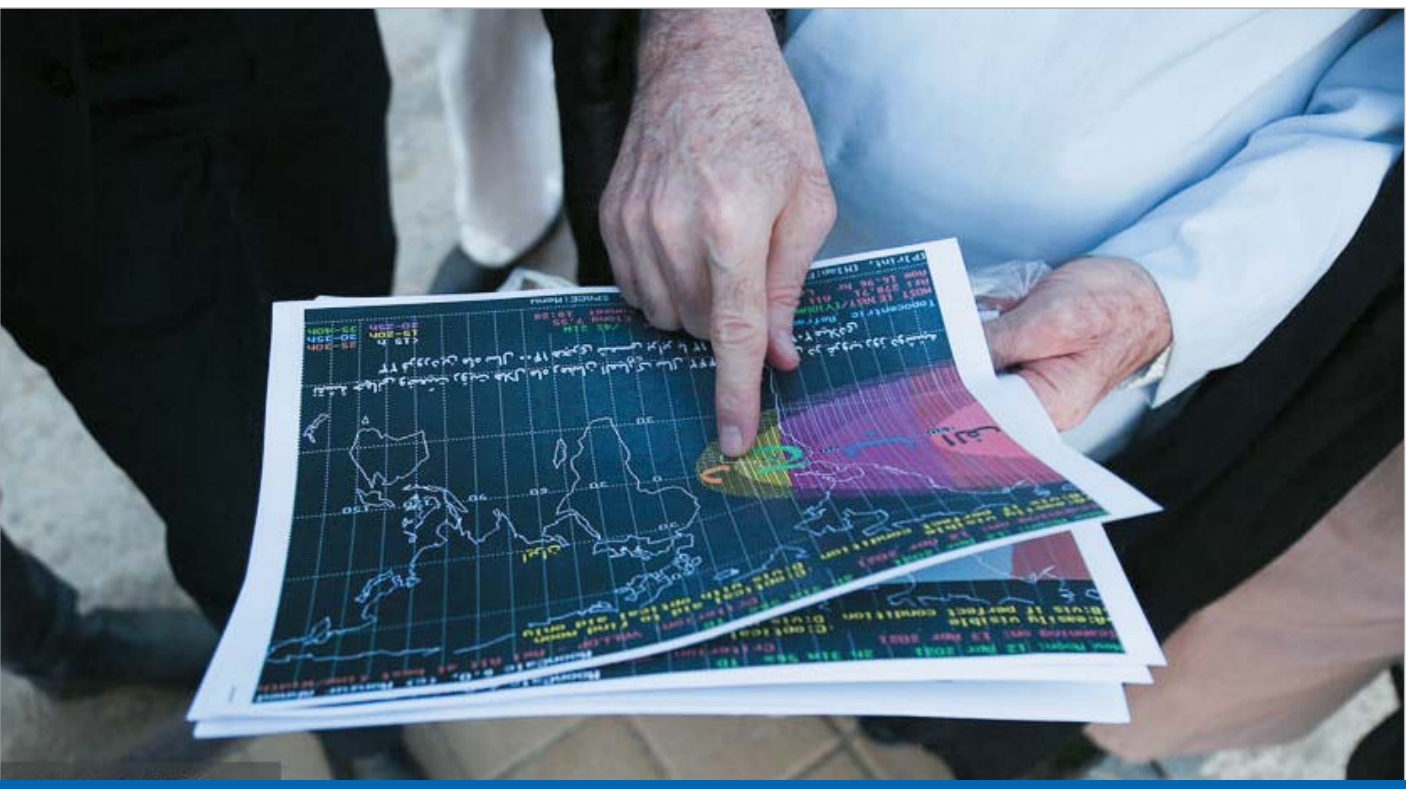
• ما الحمدلله در گروه‌ها افرادی داریم که هم اطلاعات نجومی و هم اطلاعات فقهی لازم را دارند. در بعضی از گروه‌ها هم افرادی هستند که اطلاعات نجومی دارند؛ ولی به آن معنا اطلاعات فقهی دقیقی ندارند یا بعضی از افراد هم اطلاعات فقهی و دینی خوبی دارند؛ ولی اطلاعات نجومی ندارند. گروه‌های مرتبط با ستاد استهلال، پنج‌نفره هستند.

• **گروه‌ها از چه ابزاری برای استهلال ماه استفاده می‌کنند؟**

• همه گروه‌ها حداقل دارای دوربین دوچشمی هستند. به قول مردم، دوربین‌های دوچشمی همان دوربین‌های شکاری ساده‌ای است که روی دست گرفته می‌شود. بعضی از دوربین‌ها هم قوی‌تر و سنگین‌وزن‌ترند که روی سه پایه قرار می‌گیرند. تقریباً طبق آمار، حدود نیمی از گروه‌ها از تلسکوپ استفاده می‌کنند؛ البته استفاده از تلسکوپ، اطلاعات و توانمندی‌های بیشتری می‌خواهد.

• **کیفیت جمع‌بندی گزارش‌های رؤیت هلال به چه شکل است؟**

ما دو نوع ارائه و ارسال گزارش داریم؛ یک‌نوع به‌صورت

محاسبات نجومی در خدمت استهلال

گفت‌وگو با رئیس کمیته علمی ستاد استهلال درباره رویه‌های استهلال ماه‌های قمری

به‌خاطر اهمیت ماه مبارک رمضان، یکی از موضوعات مهم، تشخیص و اعلام روز اول ماه مبارک رمضان و همین‌طور روز اول ماه شوال یا عید سعید فطر است.

بر همین اساس، ستاد استهلال دفتر رهبر معظم انقلاب وظیفه دارد تا با بهره‌گیری از ۱۰۰ تیم خبره و متخصص، گزارشات دقیق خود از رؤیت هلال ماه‌های قمری را برای رهبر انقلاب ارسال کنند. رهبر انقلاب نیز پس از مطالعه دقیق گزارش‌ها و نظرات تخصصی این تیم‌ها، نظر خود را اعلام می‌کنند.

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای، در این‌باره گفت‌وگویی با حجت‌الاسلام والمسلمین علیرضا موحذنژاد عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی شریف و رئیس کمیته علمی ستاد استهلال دفتر مقام معظم رهبری انجام داده است که با هم می‌خوانیم.

• **امسال به‌طور مشخص، برای استهلال ماه مبارک رمضان وعید سعید فطر چه تمهیداتی اندیشیده شده است؟**

• حدود صد گروه در استان‌های مختلف کشور برای دیدن هلال ماه مبارک رمضان و شَوّال اقدام می‌کنند. البته

انقلاب فرمودند: گروه‌هایی برای استهلال در جاهای مختلف کشور آموزش‌های نجومی لازم و کار با ابزار را یاد بگیرند. خاطرم هست که حدود ۱۵۰ نفر از جاهای مختلف کشور، به اردوگاهی در نزدیکی کرج برای سه روز دعوت شدند و آموزش دیدند.

• **ستاد استهلال از چه سالی آغاز به‌کار کرد؟**
• تقریباً از همان اوایی که رهبر انقلاب بعد از امام امت، به‌عنوان رهبر تعیین شدند، ستاد استهلال شکل گرفت. بنده هم تقریباً از سال ۸۲ در جریان کارهای ستاد استهلال قرار گرفتم و از قبل آن اطلاعی ندا‌م؛ اما از سال ۸۲، رهبر